

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(1\)-12](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-12)

УДК 658:338.246

НИЖНИК Віктор

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8624-6444>

НИЖНИК Ірина

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8752-3538>

ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ: НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

Висвітлені особливості та недоліки загальноприйнятих підходів в оцінці економічної безпеки підприємства. Систематизовано наявні методичні підходи за загальними, структурними, факторними та одиничними групами. Здійснено формалізацію загальних підходів до діагностики стану й можливостей розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції за процесним, стратегічним та системним підходами. Окреслено методичний інструментарій комплексної оцінки стану й перспектив розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств.

Ключові слова: економічна безпека, оцінювання, методи, інструменти, складові елементи, науково-методичні підходи.

NYZHNYK Viktor, NYZHNYK Iryna

Khmelnytskyi National University

THE COMPONENT ELEMENTS OF THE ENTERPRISES ECONOMIC SECURITY ASSESSMENT DETERMINATION: SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES AND TOOLS

Commonly accepted approaches to the diagnosis of the system of economic security of industrial enterprises describe the trends and complex impact and reveal the coordinated combination of methodological tools of analysis. However, a general assessment of economic security must be preceded by a structural analysis in terms of its provision, and this is the key problematic point - the vast majority of authors have their own vision of the composition of the elements of the economic security of the enterprise, and, therefore, the elements of its assessment, which leads to significant inaccuracies and inconsistencies in the case of using several different methods in the system of assessing the economic security of the enterprise.

The purpose of this study is to consider the main methodological approaches to the assessment of the economic security of the enterprise and the tools used within them, and the formation of an innovative toolkit and elements of economic security assessment based on its results.

In the course of the study, were highlighted the features and shortcomings of generally accepted approaches in assessing the economic security of the enterprise. Systematized available methodical approaches by general, structural, factor and individual groups. Carried out the formalization of general approaches to the diagnosis of the state and development opportunities of the system of economic security of industrial enterprises in conditions of competition by process, strategic and system approaches has been. The methodical toolkit for comprehensive assessment of the state and development prospects of the system of economic security of industrial enterprises is outlined.

Keywords: economic security, assessment, methods, tools, constituent elements, scientific and methodical approaches

Стаття надійшла до редакції / Received 01.04.2025

Прийнята до друку / Accepted 28.04.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Загальноприйняті підходи до діагностики системи економічної безпеки промислових підприємств описують тенденції та комплексний вплив і розкривають узгоджені поєднання методичного інструментарію аналізу. Крім того, на рівні загального оцінювання визначають подальші стратегічні орієнтири розвитку системи економічної безпеки через обґрунтованість їх потенційної конкурентоспроможності до активізації наявних резервів захисту й формування наступних елементів системи. Однак, загальній оцінці економічної безпеки має передувати структурний аналіз за напрямками її забезпечення і в цьому й полягає ключовий проблемний момент – переважна більшість авторів мають власне бачення складу елементів економічної безпеки підприємства, а, відтак, і елементів її оцінки, що призводить до значних неточностей і неузгодженостей в разі застосування кількох різних методів у системі оцінки економічної безпеки підприємства.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми оцінювання рівня економічної безпеки завжди були в центрі уваги як зарубіжних вчених-економістів, таких як М. Альберт, О. Вільямсон, П. Друкер, Р. Коуз, Дж. Найт, Г. Саймон, Г. Фостер, Ф. Хедоурі, Р. Чейз, так і вітчизняних науковців, серед яких Гавловська Н, Войнаренко М., Гончар О.,

Любохинець Л., Рудніченко Є., Тульчинська С. Вчені у системі оцінювання економічної безпеки підприємств виокремлюють такі науково-методичні підходи, як функціональний, ресурсний за складовими елементами, індикативний, системний та процесний, вартісний і фінансовий, результативний, програмно-цільовий, комплексний, стратегічний тощо. Віддаючи належне місцю даним дослідженням слід зауважити, що залишилась ціла низка проблем, пов'язаних з вибором методів та показників оцінки рівня економічної безпеки, розробкою систем та механізмів її підвищення і, що найголовніше, з встановленням однозначного переліку складових елементів економічної безпеки підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є розгляд основних методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства та застосовуваного в їх рамках інструментів та формування за його результатами новаційного інструментарію та елементів оцінки економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Систематизація методичних підходів за загальними, структурними, факторними та одиничними групами визначає об'єкти та необхідну масштабність оцінювання системи безпеки. При цьому її послідовне здійснення від загальної до одиничної оцінки виявляє як комплексні закономірності та конкурентні можливості, так і зміни окремих функціональних сфер. Вона формалізує систему діагностики стану економічної безпеки промислових підприємств за рівнями проведення аналізу й дозволяє проводити моніторинг змін і факторів відповідно до цілей дослідження.

Відомо, що загальні методичні підходи орієнтуються в оцінці на комплексне дослідження стану системи економічної безпеки підприємства й розкривають інтегрований вплив складових функціоналів на вартість, результативність чи позицію на галузевому ринку. Через те, найпоширенішим підходом до комплексного оцінювання системи економічної безпеки є індикаторний, в основі якого покладено інструментарій порівняння системи показників з еталонними, бажаними та пороговими значеннями. Застосування індикаторного підходу до комплексної оцінки поряд із простотою методичного інструментарію та універсальністю потребує науково-прикладного обґрунтування для формування й врахування специфіки при виборі системи параметрів, визначенні без пекового рівня їхніх значень, а також поєднанні з іншими підходами для більш ґрунтовної діагностики перспектив розвитку системи економічної безпеки промислового підприємства.

Ще одним із поширених у загальній теорії оцінювання економічної безпеки є функціонально-ресурсний підхід. Його застосовують у проектуванні методик оцінювання через акцентування діагностичних процедур на ресурсному складі та функціональних елементах безпекової системи підприємства.

Економіко-математичний підхід, що застосовується для побудови управлінських методик комплексної оцінки стану й розвитку економічної безпеки має певну універсальність застосування, оскільки дозволяє як досліджувати окремі показники, так і системно відображати зміни в системі економічної безпеки.

Управлінська діагностика стану й перспектив розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств базується на системних та процесних методах, а через те окремі вчені застосовують методичні підходи, що розкривають варіації оцінювання безпековості за цільовими орієнтирами. Цільові підходи до оцінки системи економічної безпеки підприємства переважно передбачають комплексні процедури аналізу середовища та формалізацію інтегрованих критеріїв.

Формалізуючи загальні підходи до діагностики стану й можливостей розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств в умовах конкуренції, вважаємо за необхідне виокремити наступні підходи:

- процесний підхід – розкриває методи оцінювання впливу бізнес-процесів на безпекову систему та ефективність реалізації без пекових цілей промислового підприємства;
- стратегічний підхід – базується на методах стратегічного аналізу конкурентоспроможності системи безпеки та оцінювання результативності захисту конкурентної позиції;
- системний підхід – визначає результативність активізації складових елементів системи економічної безпеки відповідно до цілей забезпечення захисту або формування конкурентних переваг промислового підприємства.

Системні підходи до оцінки результативності системи економічної безпеки промислового підприємства оцінюють елементні складові та управлінські сфери, що дозволяє виокремити й більш детально проаналізувати їхню роль і вплив на результати. Відповідно, найпоширенішим підходом у складі системних методів є функціональний. Методичні засади функціонального аналізу дозволяють діагностувати характеристики впливу та спрогнозувати ризики й очікувану результативність превентивних заходів окремих управлінських структур у діяльності підприємства.

Економіко-математичний інструментарій, що застосовується для узгодженості показників функціональної діагностики стану безпеки підприємства, дозволяє визначити пріоритетні цілі та завдання, «вузькі місця» в управлінні системою безпеки.

Виокремлення результуючого підходу розкриває інвестиційно-прибуткову ефективність

забезпечення економічної безпеки промислових підприємств і, на відміну від фінансового, дозволить аналізувати сфери перспективного забезпечення безпеки модернізації й конкурентоспроможність потенціалу промислових підприємств.

Корпоративне управління безпекою підприємств є новим, що розвиває форми і забезпечує комплексність системи економічної безпеки, розглядає корпоративну безпеку, як захист корпоративних інтересів та активів в управлінні економічним розвитком.

Корпоративні підходи до оцінки корпоративної сфери забезпечення економічної безпеки підприємств застосовують економіко-математичний інструментарій аналізу економічного ризику та узгодженості показників корпоративного зростання. Такий само інструментарій застосовується у холі стичному підході: за допомогою послідовного факторного аналізу й оцінювання результатів реалізації без певних цілей досліджується цілісність і узгодженість управлінського впливу складових на забезпечення безпеки не лише сукупності внутрішніх складових, а й зовнішніх факторів. Оцінювання економічної безпеки за даним підходом дозволяє аналізувати вплив зовнішніх, насамперед ринкових, факторів на зміни в системі забезпечення безпеки промислового підприємства, оскільки оцінюються параметри впливу контактних груп промислового підприємства: конкурентів, постачальників і споживачів, оскільки контактують саме в конкурентній сфері.

Оцінка складових діяльності промислових підприємств за умов ринку, що впливають на систему економічної безпеки, не може повною мірою спроекувати та оцінити результативність розвитку системи економічної безпеки, але дозволяє реалізовувати цілі виявлення резервів та потенціалу їх реалізації.

Система управління економічною безпекою спрямовується на виявлення, попередження та недопущення появи загрози в окремих управлінських сферах діяльності. при цьому вартість активізації, залучення і застосування ресурсів для запобігання окремим загрозам має бути мінімізована, а також не повинна перешкоджати виробничій діяльності промислових підприємств. Через те поточний моніторинг стану системи забезпечення безпеки здійснюється за факторами-індикаторами ризиків, що спрямовуються на оцінку ймовірності появи негативного впливу або тенденцій.

Безпековий моніторинг появи загроз має реалізовуватись за факторним принципом і полягати в аналізі окремих груп: конкурентних і комунікаційних, вартісноорієнтованих, нормативно-правових та інноваційних. Факторний аналіз у діагностиці системи економічної безпеки дозволяє сформувати базис для подальшої формалізації інструментарію діагностики за функціональними та загальними підходами.

Оцінка загроз з боку ринкових об'єктів, з якими комунікує промислове підприємство (постачальники на ринку ресурсів та технологій, надавачі логістичних, сервісних та інших інфраструктурних послуг, споживачі та конкуренти тощо), здійснюється бенчмаркінговими інструментами: стратегічним аналізом, моніторингом рейтингів та іншої публічної інформації про ринкових учасників, методами когнітивного аналізу тощо.

До інноваційних технологій забезпечення економічної безпеки слід віднести: моніторинг інформаційно-цифрових систем, технологій інтелектуалізації контролюючих та логістичних систем, інтелектуалізація за компетенцією персоналу забезпечують зниження ризиків, а також мінімізацію поточних витрат і втрат ресурсів, конкурентних позицій, вартості потенціалу тощо.

Комплексними підходами для оцінювання стану системи економічної безпеки також є показники ймовірності настання банкрутства підприємства, що мають бути побудовані на основі аналізу статистичних даних про фінансовий стан. Відомі моделі Альтмана, Бівера, Тофлера та інші потребують адаптації до конкретних умов господарювання та трансформації промислових підприємств.

Вчені [1, 2, 3, 4, 5, 6] при формалізації інтегрального підходу в оцінці економічної безпеки аналізують складові системи економічної безпеки і, застосувавши математичні засоби ранжування, структуризації, встановлення вагомості тощо, узгоджують їх в єдиному показнику.

Формалізація одиничних показників економічної безпеки має в методичному забезпеченні оцінювання продовжуватись шляхом формування порівняльних чи результуючих управлінських параметрів для визначення рівня ефективності або оцінки системи забезпечення безпеки. Застосування одиничних підходів розкриває результативність реалізації окремої безпекової цілі, а також дозволяє визначити залученість ресурсів і масштабність впливу системи економічної безпеки на функціонування промислового підприємства.

Підсумовуючи дані наукові підходи в методичному забезпеченні оцінювання економічної безпеки, слід зазначити, що комплексність оцінки передбачає аналіз як внутрішнього, так і зовнішнього простору підприємства. Методичним інструментарієм комплексної оцінки стану й перспектив розвитку системи економічної безпеки промислових підприємств є інструментарій оцінювання із застосуванням положень конкурентної парадигми, описаних методичних підходів та їх адаптації до промислових підприємств. Інструментарій у системі економічної безпеки промислових підприємств має включати складові для:

- ідентифікації загроз та потенціалу їх запобігання шляхом оцінювання стану й перспектив розвитку під впливом просторових факторів і управлінських дій;
- аналізу вартості й результативності стратегічних орієнтирів оцінки;
- формування системи показників стану системи економічної безпеки промислового

підприємства;

- встановлення шкали значень без певних критеріїв для ідентифікації системи економічної безпеки та визначення спрямованості функціонування підприємства;
- факторного аналізу впливу на систему економічної безпеки промислового підприємства за обраними показниками;
- визначення структурних сфер управління, що потребують більш детальної оцінки й аналізу у виявленні можливостей нарощування конкурентоспроможності та підвищенні економічної безпеки;
- аналізу результативності управління системою економічної безпеки;
- оцінки можливостей нарощування конкурентоспроможності й рівня економічної безпеки промислового підприємства;
- формалізації цілей оцінювання та визначення структурних елементів економічної безпеки;
- формування принципів та умов проведення оцінки;
- встановлення методів для побудови моделей оцінювання та підвищення.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розглянуті у статті методичні підходи до оцінювання економічної безпеки промислових підприємств визначаються окремими дослідниками як пріоритетні для їхнього об'єкта й цілей дослідження, і через те неузгоджені з методиками, що базуються на формалізації множини індикаторів за окремими складовими, та системності у формуванні оціночного інструментарію аналізу та підвищення економічної безпеки промислових підприємств. Описані підходи у системі оцінювання економічної безпеки дозволяють визначити її стан на дату оцінювання, розкриваючи результати впливу внутрішніх чи зовнішніх факторів. Проте враховуючи той факт, що промислові підприємства, виділяючись технологічними особливостями у виробничих процесах, при оцінюванні стану системи економічної безпеки мають бути послідовними та комплексними, сучасні системи оцінки економічної безпеки підприємств потребують застосування комплексного методичного інструментарію, деталізації й конкретизації якого на сьогодні потребує подальших досліджень.

Література

1. Васильців Т. Г., Федішин Л. М. Комплексна оцінка економічної безпеки приватного підприємства «Агро-січ» та пріоритети її зміцнення в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.1. С. 161–165.
2. Ситник Г. В., Блакита Г. В., Гуляєва Н. М. та ін. Економічна безпека підприємства в Україні: монографія. Київ : КНТУ, 2020. 284 с.
3. Живко З. Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2014. Вип. 3 (44). С. 37–42.
4. Копитко М. І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємства (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування): дис.. д-ра екон. наук ; 21.04.02. Київ : ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК», 2015. 478 с.
5. Логутова Т., Нагаєвський Д. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 2. С. 204–207.
6. Меліхова Т. О. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства за допомогою нейронних мереж та кластерного аналізу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 12. С. 407–417.
7. Меліхова Т. О. Дослідження функціональних складників економічної безпеки підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т. 29 (68). № 1. С. 49–52.
8. Tkachenko T., Kozak K., Sytnyk H., Vysochyn I., Andrus O. Methodological support of the efficiency diagnosis of the economic security system of industrial enterprises in competitive environment. *Laplage em Revista (International)*. 2021. Vol. 7 (3B). P. 460–469.

References

1. Vasylytsiv T. H., Fedyshyn L. M. (2012) Kompleksna otsinka ekonomichnoi bezpeky pryvatnoho pidpriemstva «Ahro-sich» ta priorytety yii zmitsnennia v suchasnykh umovakh [A comprehensive assessment of the economic security of the private enterprise "Agro-sich" and the priorities of its strengthening in modern conditions]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 22.1. 161–165.
2. Sytnyk H. V., Blakytta H. V., Huliaieva N. M. ta in. (2020) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v Ukraini: monohrafiia [Economic security of the enterprise in Ukraine: monograph]. Kyiv : KNTU. 284 p.
3. Zhyvko Z. B. (2014) Mekhanizm upravlinnia systemoiu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Management mechanism of the economic security system of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia Ekonomika*. 3 (44). 37–42.
4. Kopytko M. I. (2015) Kompleksne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva (na materialakh pidpriemstv transportnoho mashynobuduvannia) [Comprehensive provision of economic security of the enterprise (based on the materials of transport engineering enterprises)]: dys.. d-ra ekon. nauk ; 21.04.02. Kyiv : VNZ «Universytet ekonomiky i prava «KROK». 478 s.
5. Lohutova T., Nahaievskiy D. (2011) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist, zavdannia ta metody zabezpechennia [Economic security of the enterprise: essence, tasks and methods of ensuring]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*. 2. 204–207.

-
6. Melikhova T. O. (2018) Otsinka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva za dopomohoiu neironnykh merezh ta klasternoho analizu [Assessment of the level of economic security of the enterprise using neural networks and cluster analysis]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. 12. 407–417.
 7. Melikhova T. O. (2018) Doslidzhennia funktsionalnykh skladnykiv ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Study of the functional components of economic security of the enterprise]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia*. 29 (68). 1. 49–52.
 8. Tkachenko T., Kozak K., Sytnyk H., Vysochyn I., Andrus O. (2021) Methodological support of the efficiency diagnosis of the economic security system of industrial enterprises in competitive environment. *Laplage em Revista (International)*. 2021. 7 (3B). 460–469.